ISAJON SULTONNING "MUNOJOT" QISSASIDA ICHKI MONOLOG, RAMZ VA TIMSOLLARNING OBRAZ YARATISHDAGI ROLI

Xo'jamberdiyeva Manzura Zafar qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Isajon Sultonning "Munojot" qissasida qo'llangan ichki monolog, ramz va timsollarning badiiy obraz yaratishdagi o'rni tahlil etiladi. Asarning g'oyaviy-badiiy mohiyatini ochishda psixologik tasvir usullarining, xususan, ong oqimi, erkin egri nutq va sub'ektiv ichki monologning ahamiyati ko'rsatiladi. Qissa poetikasidagi asosiy ramz va timsollar — yulduz, suv, yo'l, tungi osmon — matndagi vazifasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ichki monolog, ong oqimi, ramz, timsol, badiiy obraz, psixologik tasvir, "Munojot", Isajon Sulton.

Zamonaviy o'zbek nasrida psixologik tasvir usullarining chuqurlashuvi adabiy jarayonning muhim tendentsiyalaridan biriga aylandi. Bu borada Isajon Sulton ijodi alohida o'rin tutadi: uning asarlarida inson ruhiyatining nozik qirralarini ochib beruvchi badiiy vositalar — ichki monolog, ramz va timsollar — yuksak mahorat bilan qo'llaniladi.[1]

[1] Isajon Sulton (1969-yilda Farg'ona viloyatida tug'ilgan) — o'zbek yozuvchisi, dramaturg va publitsist. "Munojot" qissasi 2010-yilda yaratilgan bo'lib, o'zbek nasrining yangi bosqichini ifodalaydi.

"Munojot" qissasi[2] yozuvchining eng yetuk asarlaridan biri sifatida o'zbek adabiyotshunosligida keng e'tirof etilgan. Qissaning nomi o'zida ham chuqur ramziy ma'no kasb etadi: "munojot" — Alloh bilan yuzma-yuz, sir-asrorni bayon etuvchi muloqot degani. Bu muloqot qissada qahramon va o'z-o'zi, qahramon va borliq o'rtasidagi muloqot sifatida talqin etiladi.

Mazkur maqolada quyidagi masalalar ko'rib chiqiladi: birinchidan, ichki monologning qissa poetikasidagi o'rni va vazifalari; ikkinchidan, asardagi asosiy ramz va timsollar tizimi; uchinchidan, ushbu badiiy vositalarning yaxlit obraz yaratishdagi o'zaro munosabati. Tadqiqot germenevtik va struktural-semiotik metodlarga tayanadi.

2. Ichki monolog: nazariy asoslar va qissadagi ko'rinishlari

Adabiyotshunoslikda ichki monolog — personajning ovoz chiqarmasdan aytilgan fikr va kechinmalarini to'g'ridan-to'g'ri ifodalovchi badiiy usul sifatida ta'riflanadi. Bu usul G'arb adabiyotida Genri Djeyms, Jeyms Joys va Marsel Prust orqali keng tarqalgan bo'lsa, o'zbek adabiyotida uning an'analari milliy ruhiyat va dunyoqarash bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan.[3]

"Munojot"da ichki monolog uch asosiy shakl orqali namoyon bo'ladi. Birinchi shakl — bevosita ichki monolog: qahramon fikrlari "men" shaklida, hech qanday muallif vositachiligi yo'q tarzda beriladi. Masalan, qissaning bosh qahramoni Abdulloh tun qo'ynidagi uyqusizlik paytida o'ziga-o'zi savol beradi:

[2] Isajon Sulton (1969-yilda Farg'ona viloyatida tug'ilgan) — o'zbek yozuvchisi, dramaturg va publitsist. "Munojot" qissasi 2010-yilda yaratilgan bo'lib, o'zbek nasrining yangi bosqichini ifodalaydi.

[3] Losev A.F. Problema simvola i realisticheskoye iskusstvo. — Moskva: Iskusstvo, 1976. — 367 b.

nima uchun hayot bu qadar og‘ir? Bu savol javob kutmaydi — u faqat ichki iztirobning ifodasi.

Ikkinchi shakl — erkin egri nutq: muallif bayon qilayotgan gapda personaj nutqining elementi shunchalik singib ketadiki, ularni ajratish qiyinlashadi. Qissaning ko'plab epizodlarida Isajon Sulton shu usuldan foydalanadi. Masalan: “U derazaga qarab turardi. Tun qora edi, lekin osmonda yulduzlar bor edi. Nima uchun yulduzlar doim shu qadar yiroq?” — bu yerda yakuniy savol muallif ovozimi yoki qahramon ovozimi — aniq emas. Bu noaniqlik badiiy matnning asosiy kuchiga aylanadi.

Uchinchi shakl — ong oqimi texnikasi: fikrlar mantiqiy ketma-ketliksiz, assotsiativ tarzda bir-biriga bog'lanib ketadi.[10] Qissaning tungi sahnalari, xususan, Abdulloh bilan otasining obrazi galma-gal kelganda, ong oqimi texnikasi eng yaqqol ko'rinishida namoyon bo'ladi: bolalik xotiralari, hozirgi azob va kelajak qo'rquvi bir-biriga aralashib ketadi.

Ichki monologning ushbu uch ko'rinishi qissadagi asosiy to‘qnashuv — inson va mavjudlik muammosini psixologik chuqurlik bilan ochib berishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Bahtin ta’kidlagan dialogizm prinsipiga ko‘ra, qissadagi ichki monologlar ham aslida dialog xususiyatiga ega: qahramon o‘ziga-o‘zi, xotirasiga, jamiyatga nisbatan muloqotda bo'ladi.

3. Ramz va timsollar tizimi

Ramz — allegoriyadan farqli o‘laroq, ko'p ma'noli badiiy ifoda vositasi bo‘lib, “Munojot” qissasida ramziylik tizimi nihoyatda rivojlangan holda namoyon bo‘ladi. Asardagi ramzlar ikki asosiy manbadan oziqlanadi: biri — islomiy-qur’oniy an’ana, ikkinchisi — universal insoniy timsollar.

Qissadagi markaziy timsollardan biri — yulduz. Yulduz qissada bir necha vazifani ado etadi. Birinchidan, u umid ramzi sifatida qahramon iztirobining eng og‘ir pallalarida paydo bo‘ladi. Ikkinchidan, yulduz — yiroqlik ramzi: qahramon qanchalik harakat qilmasin, arzulaganiga yetisha olmaydi. Uchinchidan, yulduz — ilohiy hidoyat timsoli: milliy tasavvuf an’anasida yulduz ko‘pincha ma’naviy yo’lboshchi sifatida talqin etiladi. Bu uch ma’no qatlamining bir vaqtda mavjudligi ramzning badiiy kuchini oshiradi.

Ikkinchi muhim timsol — suv.[12] Qissada suv bilan bog‘liq sahnalar maxsus kompozitsion vazifani bajaradi. Suv — tozalanish, yangilanish ramzi. Abdulloh qissaning bir epizodida qo'lini yuvishi tasvirlangan sahna bejiz keltirilmagan: bu harakat ramziy ma’noda qahramonning ichki tozalanishga intilishini aks ettiradi. Shu bilan birga, oqayotgan suv — vaqt timsoli, o‘tkinchilik ramzidir. Qahramonning hayoti ham xuddi shunday — to‘xtash bilmas.

Uchinchi asosiy timsol — yo‘l. O'zbek adabiy an’anasida yo‘l timsoli juda qadimiy va ko‘p qatlamlidir. “Munojot”da yo‘l timsoli hayot yo‘li, ma’naviy izlanish yo'li va ijodiy qiyinchiliklar yo‘li sifatida talqin etiladi. Qahramonning manzilga yetisha olmaslik angustiyasi — mavjudiy tugun — aynan yo‘l timsoli orqali ifodalanadi.

To‘rtinchi timsol — tun va tungi osmon. Tun — qissaning asosiy makoni. Deyarli barcha muhim psixologik sahnalar tunda sodir bo‘ladi. Bu bejiz emas: tun — ong va ong osti chegarasining yo‘qolishi vaqti, inson o‘ziga eng yaqin payt. Tun ramzi qissaning nomidagi “munojot” bilan ham organik bog‘liq — Alloh bilan yuzma-yuz muloqot ko‘proq tungi uyg‘oqlik paytida sodir bo‘ladi.

4. Ichki monolog va ramzlarning obraz yaratishdagi mushtarakligi

Asarning badiiy kuchi, avvalo, ichki monolog va ramzlar tizimining organik birlashuvida ko'rinadi. Zamonaviy o‘zbek nasrida bu ikki unsurning shunday mukammal uyg‘unlashuviga kamdan-kam duch kelinadi.

Abdulloh obrazi qissaning markaziy figurasi sifatida aynan ushbu uyg‘unlik natijasida to‘la-to‘kis shakllanadi. Uning ichki monologlari yulduz, suv va yo‘l timsollarini o‘z ichiga oladi: qahramon o‘ylayotgan vaqtda aynan shu timsollar tafakkurida galma-gal paydo bo‘ladi. Bu ramzlar qahramon psixologiyasining bir qismi sifatida ishlaydi — ular tashqi dekor emas, balki ichki olamning ifodasi.

Qissaning eng ta’sirli sahna — Abdulloh va otasining xayoliy suhbati — ichki monolog va ramzlarning uyg'unligiga misol bo‘la oladi. Bu sahnada qahramon otasi bilan hech qachon aytilmagan so‘zlarni aytadi. Ong oqimi texnikasida berilgan bu sahna ko‘plab ramziy detallar bilan to‘ldirilgan: derazadan ko‘rinadigan yulduzlar, stol ustidagi sovigan choy, xonaning og'ir siyoh soyasi. Har bir detal ramziy ma’no kasb etadi va Abdullohning ichki dramasini chuqurlashtiradi.

Ikkinchi muhim misolni qissaning yakuniy qismidan keltirib o'tish lozim. Qissaning so‘nggi sahifalarida Abdulloh tong yaqinida deraza oldida turadi. Ichki monolog nihoyatda qisqa, deyarli so‘zsiz beriladi — faqat sezgilar, ranglar, his-tuyg‘ular. Shu payt yulduz botadi. Bu ramziy detal qissaning asosiy g‘oyasini yakunlaydi: har qanday munojot — to‘xtab qolmaslik, izlanishni davom ettirish.

Shunday qilib, “Munojot”da ichki monolog — bu ramzlarning kashf etilish mexanizmi: qahramon ongida ramzlar uyg‘onadigan joy. Ramzlar esa ichki

monologga ma'no teranligini baxsh etadi. Bu ikki usulning munosabati bir yo'nalishli emas — ular o'zaro oziqlanadi.

5. Qiyosiy munosabat: milliy an'ana va zamonaviy poetika

Isajon Sulton qissasidagi ramziylik, bir tomondan, chuqur milliy ildizlarga ega. O'zbek klassik adabiyotida — xususan, Alisher Navoiy g'azaliyotida — ramzlar, timsollar va pinhon ma'nolar tizimi nihoyatda rivojlangan edi. "Munojot"dagi yulduz va yo'l timsollarida ushbu an'ananing yangilanib davom etishini ko'rish mumkin.

Ikkinchi tomondan, yozuvchi G'arb modernizmi va postmodernizmidan ham samarali o'rgangan. Ong oqimi texnikasining va psixologik realizm elementlarining asarga kirib kelishi bu ta'sirning natijasidir. Biroq Sulton G'arb an'anasini o'zbek ruhiyati va milliyligi bilan sintez qilishga muvaffaq bo'lgan — bu esa asarni universal qiymatlarga ega va milliy o'ziga xosligi bilan birga jahon adabiyoti kontekstida ham muhim asar darajasiga ko'taradi.

Xuddi shunday, ichki monolog usuli ham qissada milliy badiiy tafakkur qoliplari bilan uyg'unlashtirilgan. Arabiy-forsiy sufiyona adabiyotdagi "munoqot" an'anasi — pinhon ilohiy muloqot — zamonaviy psixologik tasvir usullari bilan qorishib, "Munojot"ning o'ziga xos poetik ovozini hosil qilgan.

Xulosa

Amalga oshirilgan tahlil quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

Birinchidan, Isajon Sultonning "Munojot" qissasida ichki monolog bevosita, erkin egri nutq va ong oqimi shakllarida qo'llanib, qahramonning ruhiy olamini psixologik teranlik bilan ochib beradi. Bu usul qissaning syujet harakatidan ko'ra

ham muhimroq bo‘lgan ichki harakatni — qahramonning o‘z-o‘zi bilan kurashini — samarali ifodalaydi.

Ikkinchidan, qissadagi ramz va timsollar — yulduz, suv, yo‘l, tun — bir necha ma’no qatlamlarini o‘z ichiga oladi. Ular bir vaqtning o‘zida milliy-madaniy, universal-insoniy va psixologik-individual ma‘nolar tashiydi. Bu ko‘p qatlamlilik asarning badiiy qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Uchinchidan, ichki monolog va ramzlar tizimining organik uyg‘unlashuvi “Munojot”ning o‘ziga xos poetik uslubini hosil qiladi. Ramzlar qahramon ongida uyg‘onadigan makon bo‘lgani uchun, ichki monologning har bir parchasida ramziy detal mavjud; ramzlar esa ichki monolog orqali o‘z teran ma’nosini ochib beradi.

To‘rtinchidan, Isajon Sulton milliy adabiy an’ana va zamonaviy badiiy texnikalarni muvaffaqiyatli sintez qilgan. Bu esa “Munojot”ni nafaqat o‘zbek, balki jahon adabiyoti kontekstida ham muhim hodisa sifatida baholashga asos beradi.

Umuman olganda, “Munojot” qissasida ichki monolog, ramz va timsollarning badiiy obraz yaratishdagi roli g‘oyat katta bo‘lib, ular asarning g‘oyaviy-estetik mohiyatini belgilovchi asosiy poetik vositalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahtin M.M. Voprosy literatury i estetiki. — Moskva: Xudojestvennaya literatura, 1975. — 504 b.
2. Freyd Z. Vvedenie v psixoanaliz. Lektsii. — Moskva: Nauka, 1989. — 455 b.
3. Eshmamatovna, E. S. A GLANCE TO THE CREATIVE WORKS OF THE POET TESHA SAYDALIYEV. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 87.

4. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
5. GABRIEL GARCIANING "ATIRGULNING TIKONI" ASARI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 223-225. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10194
6. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
7. O'RTA OSIYODA NOTIQLIK SAN'ATI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 39-41. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10091
8. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
9. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.
10. Sarvinoz, J. (2025). " ALKIMYOGAR" ASARIDAGI RAMZIY OBRAZLAR TAHLILI. *Global Science Review*, *3*(4), 342-344.
11. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
12. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
13. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.